

VLAAMSE COMMISSIE ONROEREND ERFGOED

ADVIES VCOE 2018|046 VAN 5 JULI 2018

OVER DE VOORLOPIGE BESCHERMING ALS MONUMENT VAN EEN PAKKET ETAGELINDEN, NAAR AANLEIDING VAN DE ADVIESVRAAG VAN MINISTER GEERT BOURGEOIS VAN 24 MEI 2018

De Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed, rechtsgeldig samengesteld, brengt op 5 juli 2018 volgend advies uit:

1. De VCOE ontving op 24 mei 2018 een adviesvraag van Geert Bourgeois, minister-president van de Vlaamse Regering en minister van Buitenlands Beleid en Onroerend Erfgoed, over de voorlopige bescherming als monumenten van vijf etagelinden: een etagelinde bij de Grote Hofstede in Gent (Mendonk), een etagelinde op voormalig hoeve-erf in Hooglede, een etagelinde op voormalig molenerf in Hooglede en Kortemark, een kapel- en etagelinde bij kruispunt in Maarkedal (Nukerke) en een etagelinde met voormalige afspanning Sint-Sebastiaan in Olen. De commissie spreekt zich in voorliggend advies uit over de documenten in het kader van de voorlopige bescherming met name (a) de ministeriële besluiten tot voorlopige bescherming, (b) de fotoregistraties, (c) de afbakeningsplannen, (d) de inhoudelijke dossiers en (e) de criterionota.
2. De commissie stelt vast dat in functie van voorliggend beschermingspakket een criterionota *'Etagebomen in Vlaanderen'* werd opgemaakt. De commissie staat zeer positief ten aanzien van het werken met beschermingspakketten en criterionota's. Dit laat toe meerdere erfgoeditems binnen een afgelijnd thematisch en/of geografisch kader en in hun onderlinge samenhang te duiden.

De commissie stelt vast dat voorliggende criterionota een uitgebreid historisch kader bevat met verwijzingen naar de traditie van etagebomen in binnen- en buitenland. Er wordt tevens een overzicht gegeven van de in Vlaanderen gekende locaties en de bestaande beschermingen. De commissie stelt vast dat in het verleden reeds zes etagelinden werden beschermd, waarvan een aantal waardevolle en 'evidente' exemplaren. De criterionota bespreekt ook de erfgoedwaarden en de selectiecriteria. Dit is positief. Desalniettemin is het voor de commissie onvoldoende duidelijk hoe *'analyse vanuit de beschreven waardenstelling en toepassing van de selectiecriteria'* hebben geleid tot de selectie van de vijf voordragen linden.

Van de vijf linden die nu worden voorgedragen worden er twee (in Hooglede-Kortemark en Maarkedal) omschreven als *'bewaarde kunstmatig gevormde bomen met kenmerken van een etageboom'*. Voor wat betreft de linde in Hooglede-Kortemark stelt het inhoudelijk dossier zelf in vraag of dit effectief een etageboom is: het dossier spreekt over *'de vermoedelijke etageboom'*. En de linde in Maarkedal heeft een takkenkrans met schuine aanzet, terwijl in de criterionota expliciet wordt verwezen naar de horizontale aanzet van de gesteltakken: *'Etagebomen zijn merkwaardige bomen met een bijzondere beheersvorm waarbij alle gesteltakken in één horizontaal vlak of soms in meerdere horizontale vlakken worden geleid.'* Bovendien blijkt voor deze linde een beheer als vormboom (i.e. etageboom) niet meer mogelijk. De commissie vraagt dan ook om de selectie van de vijf linden verder te verduidelijken en daarbij te duiden in hoeverre deze beschermingen een aanvulling betekenen ten opzichte van de reeds bestaande beschermingen van etagebomen.

3. Artikel 1 van de ministeriële besluiten legt de voorlopige beschermingen als monument vast en verwijst tevens naar de afbakeningsplannen en de fotoregistraties die als bijlagen bij de beschermingsbesluiten werden gevoegd.

De commissie ondersteunt de keuze voor het beschermingstype 'monument', dit gelet op de recente beschermingscampagnes van houtig erfgoed. Voor de etagelinde in Gent vraagt de commissie evenwel te onderzoeken of deze samen met de Grote Hofstede beschermd kan worden als stads- en dorpsgezicht of als overgangszone.¹ De fotoregistratie laat niet toe de huidige toestand van de Grote Hofstede te evalueren, maar de criterianota verwijst wel expliciet naar de representativiteit en context- en ensemblewaarde vanwege de sterke samenhang met de bewaarde open erfconfiguratie. Het inhoudelijk dossier vermeldt dat de erfconfiguratie goed bewaard is en dat het behoud van de erfcontext aangewezen is. In de criterianota wordt de mogelijkheid tot bescherming als stads- en dorpsgezicht expliciet aangehaald: *'Indien een hoge ensemblewaarde wordt vastgesteld met een bewaard bouwkundig element dat individueel te weinig waarde bezit voor een afzonderlijke waarde als monument, wordt een omvattende bescherming als stads- of dorpsgezicht voorgesteld.'*

De commissie stelt vast dat voor de afbakening wordt uitgegaan van *'15 maal de stamdiameter gemeten op 1,50 m ofwel de kroonprojectie met 5 m rondom, afhankelijk van wat het grootst is'*. De commissie ondersteunt het gebruik van deze afbakeningsmethodiek. Enkel voor de etageboom met afspanning in Olen wordt de cirkelvormige afbakeningsperimeter uitgebreid zodat de afspanning volledig binnen de bescherming valt. De commissie ondersteunt de opname van de afspanning Sint-Sebastiaan maar vraagt nog een foto van de achtergevel aan de fotoregistratie toe te voegen.

Binnen de afbakeningszones worden soms elementen expliciet mee in de bescherming opgenomen. Voor de vermoedelijke etagelinde in Hooglede-Kortemark worden bijvoorbeeld een ijzeren handpomp en waterput meegenomen. Bij de etagelinde in Hooglede worden een ijzeren toegangspoortje, een fragment van de vroegere gemengde afsluitingshaag, een op stam gezette hulst en een kapel meegenomen. De commissie merkt tevens op dat in de fotoregistratie geen duidelijk beeldmateriaal voorhanden is van dit toegangspoortje en de vroegere gemengde afsluitingshaag. De commissie vraagt om de erfgoedwaarden van de bovenvermelde elementen uitgebreider te motiveren of deze uit de bescherming te sluiten.

Wat betreft de kapel- en etagelinde in Maarkedal merkt de commissie op dat op het afbakeningsplan twee kleine constructies in de afbakening lijken te vallen. Het inhoudelijk dossier vermeldt echter geen elementen die mee worden beschermd of net uit de bescherming worden gesloten. De commissie vraagt om dit te verduidelijken.

4. Artikel 2 van de ministeriële besluiten verwijst naar de erfgoedwaarden van de te beschermen monumenten en beschrijft tevens de erfgoedkenmerken en -elementen. De linden in Gent, Hooglede, Hooglede-Kortemark en Olen worden beschermd omwille van de wetenschappelijke, historische, technische en esthetische waarde. De kapel- en etagelinde in Maarkedal wordt beschermd omwille van de wetenschappelijke, historische, volkskundige, esthetische en ruimtelijk-structurende waarde.

---

¹ Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een overgangszone als een begrensde grondoppervlakte die de erfgoedwaarde van een archeologische site, monument, cultuurhistorisch landschap of stads- en dorpsgezicht ondersteunt.

In de criterianota wordt de technische waarde gedefinieerd door te verwijzen naar de gehanteerde snoeitechniek. Het is voor de commissie onduidelijk waarom deze erfgoedwaarde bij de kapel- en etagelinde in Maarkedal niet werd weerhouden.

De commissie vraagt verder te verduidelijken waarom aan de linde in Olen geen volkskundige waarde werd toegekend. Het inhoudelijk dossier wijst nochtans op de aanplant aan een belangrijk kruispunt en meer bepaald bij de bewaarde afspanning Sint-Sebastiaan.

Voor de ruimtelijk-structurende waarde geeft de criterianota volgende definitie: *'Etagebomen kunnen omwille van hun plantpositie een ruimtelijk-structurende waarde bezitten, vooral op stads- of dorpspleinen waar de opvallend brede boomkruin een duidelijk herkenbaar en beeldbepalend baken is op een door bebouwing omsloten ruimte, vaak dicht bij de plaats waar wegen samenkomen of kruisen, of op een erf of bij een herberg of afspanning.'* De commissie vraagt om te onderzoeken of deze erfgoedwaarde tevens kan worden toegekend aan de linden in Gent, Hooglede en Olen. Voor de eerste twee wijzen de inhoudelijke dossiers naar hun bakenfunctie en ligging in een vrij open landschap. Voor de laatste is de locatie nabij de voormalige afspanning en aan een historisch kruispunt van wegen kenmerkend.

Verder vraagt de commissie om bij de beschrijving van de erfgoedwaarden de nadruk te leggen op die motiveringen waarover weinig twijfel bestaat. Zo wordt bij de etagelinde in Olen in de beschrijving van de historische waarde verwezen naar de mogelijke link met de historische roman 'Baes Gansendonck' van Hendrik Conscience, terwijl in het inhoudelijk dossier wordt gewezen op de tegenstrijdige meningen hieromtrent. Wat betreft de etagelinde in Hooglede-Kortemark vermeldt het inhoudelijk dossier enerzijds dat de boom *'eventueel ook als een kruispuntboom kan worden aanzien'* en anderzijds dat *'de boom tegelijk ook een markeringsfunctie als kruispuntboom had'*. Indien de markeringsfunctie zeker is, kan ook voor deze linde een ruimtelijk-structurende waarde overwogen worden.

Tot slot merkt de commissie op dat in de beschrijving van de erfgoedwaarden slechts in beperkte mate wordt verwezen naar de verschillende selectiecriteria zoals geduid in de criterianota. De commissie vraagt de beschrijvingen in de ministeriele besluiten op dit punt verder uit te werken.

5. De beheersdoelstellingen zijn opgenomen in artikel 3 van de ministeriële besluiten. De commissie vindt het positief dat verschillende aspecten zoals monitoring, herstel- en veteranenbeheer, regulier beheer, standplaatsbeheer, enz. worden besproken. De commissie vraagt wel nog om het begrip 'standplaats' te verduidelijken: komt dit overeen met de afbakingsperimeter zoals berekend in het inhoudelijk dossier?

Het is positief dat bij drie linden de resultaten van het boomtechnisch onderzoek onderdeel uitmaken van het dossier. De commissie suggereert de beheersvisies voor deze linden hier en daar nog aan te vullen met specifieke beheersmaatregelen uit dit boomtechnisch onderzoek. Zo wordt voor de kapel- en etagelinde in Maarkedal aangeraden om het beheer bij te stellen van vormboom naar veteraanboom. Het periodiek knotten zou immers een vrij grote impact hebben op de vitaliteit van de linde en kan best vermeden worden. De commissie vraagt het voorgestelde herstelbeheer (art. 3.3 MB) af te stemmen op dit advies.

De commissie stelt vast dat in de beheersvisies de verplichting wordt opgenomen om bij conditie- of vitaliteitsverlies van de bomen een boomtechnisch onderzoek te doen. De maatregelen uit het verslag daarvan kunnen pas worden uitgevoerd na het verkrijgen van een toelating van het agentschap Onroerend Erfgoed of van de erkende

onroerenderfgoedgemeente. De commissie erkent de noodzaak om bepaalde beheersmaatregelen door deskundigen te laten uitvoeren.

Wat betreft de beheersdoelstelling inzake heraanplant na afsterven, vraagt de commissie op te nemen dat nu reeds plantmateriaal kan worden geselecteerd van de bestaande nog relatief gezonde boom. Net zoals het eigenlijke veteraanbeheer dient de selectie en kweek van het plantmateriaal professioneel en met kennis van zaken te gebeuren.

De commissie merkt op dat ook het ondersteunen van wetenschappelijk onderzoek als beheersdoelstelling wordt opgenomen. De commissie vraagt om te verduidelijken wat hier precies mee bedoeld wordt.

Tot slot vraagt de commissie de beheersdoelstellingen voor eventueel mee beschermde individuele (bouwkundige of houtige) elementen af te stemmen op hun erfgoedwaarde. Indien deze elementen alsnog uit de bescherming worden gehaald, dient de beheersvisie hieraan aangepast te worden.

6. Artikel 4 van de ministeriële besluiten formuleert de voorschriften voor instandhouding en onderhoud van het te beschermen monument. De commissie kan deze voorschriften ondersteunen.
7. Artikel 5 somt de toelatingsplichtige handelingen op. De commissie stelt vast dat voor *'het aanplanten, vellen, rooien of ontstronken van andere bomen en struiken en elke handeling die een wijziging van de groeiplaats en groeivorm tot gevolg kan hebben'* een toelating vereist is. De commissie erkent de mogelijke impact van het aanplanten, vellen, rooien of ontstronken van nabijgelegen bomen en struiken, maar vraagt te verduidelijken waarom ook het wijzigen van hun groeiplaats en groeivorm toelatingsplichtig wordt gemaakt.
8. Tot slot formuleert de commissie een bemerking bij het inhoudelijk dossier van de kapel- en etagelinde in Maarkedal. De commissie wijst op enkele inconsistenties tussen het inhoudelijk dossier en het ministerieel besluit. Zo wordt in het inhoudelijk dossier op pag. 14-15 gesproken over een zware takkenkrans waarvan alle takken een schuine aanzet hebben op een hoogte van 6 m en van een totale boomhoogte van 14 m. In het ministerieel besluit wordt dit: *'Er is een onderste zware takkenkrans waarvan alle takken een horizontale aanzet hebben'* en *'De etageboom heeft (...) een totale hoogte van 11 m.'* De commissie vraagt om dit na te kijken.
9. Op basis van bovenstaande argumentatie en opmerkingen geeft de commissie een voorwaardelijk gunstig advies voor de voorlopige bescherming als monumenten van de vijf etagelinden. De commissie vraagt in het bijzonder voor alle vijf beschermingsdossiers:
  - De selectie van de vijf linden verder te verduidelijken, in het bijzonder de exemplaren in Hooglede-Kortemark en Maarkedal, en daarbij te duiden in hoeverre deze beschermingen een aanvulling betekenen ten opzichte van de reeds bestaande beschermingen van etagebomen;
  - De erfgoedwaarden van de mee te beschermen (bouwkundige of houtige) elementen uitgebreider te motiveren of deze uit de bescherming te sluiten. De beheersvisie voor deze elementen dient hierop te worden afgestemd;
  - In de beschrijvingen van de erfgoedwaarden de verwijzing naar de selectiecriteria verder uit te werken;
  - Een aantal elementen inzake de beheersdoelstellingen verder te verduidelijken (o.a. 'standplaats', 'wetenschappelijk onderzoek').

Met betrekking tot de etagelinde in Gent vraagt de commissie bijkomend:

- Te onderzoeken of een overgangszone dan wel een bescherming als stads- en dorpsgezicht opportuun is;
- De ruimtelijk-structurerende erfgoedwaarde te onderzoeken.

Met betrekking tot de kapel- en etagelinde in Maarkedal vraagt de commissie bijkomend:

- Te verduidelijken waarom geen technische waarde werd toegekend;
- De beheersdoelstellingen verder af te stemmen op het boomtechnisch rapport.

Met betrekking tot de etagelinde in Olen vraagt de commissie bijkomend:

- De ruimtelijk-structurerende erfgoedwaarde te onderzoeken;
- Te verduidelijken waarom geen volkskundige waarde werd toegekend.

Met betrekking tot de etagelinde in Hooglede vraagt de commissie bijkomend de ruimtelijk-structurerende erfgoedwaarde te onderzoeken.

Namens de Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed,

Michiel Deweydt

Voorzitter